

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯСИ

Тўраев Эркин Эшкабилович

Термиз агротехнологиялар ва инновацион ривожланиш институти, Агробизнес, бухгалтерия ҳисоби ва рақамли технологиялар кафедраси ўқитувчиси

ARTICLE INFO.

Калит сўзлар: Рақамли иқтисодиёт, иқтисодиёт, бозор иқтисодиёти, рақамли технологиялар, киберхавфсизлик, BIG DATA, рақамлаштириш, робототехника, IT, рақамли дивидендлар, Интернет-банкнинг.

Аннотация

Ҳозирги кунда кўплаб ривожланган мамлакатларда рақамли технологиялар иқтисодиёт ва уларнинг ривожланиш омилларига сезиларли таъсир кўрсатмоқда, рақамли иқтисодиёт ҳам жамият ҳаётида муҳим ўрин тутди. Ушбу мақолада сиз рақамли иқтисодиёт ҳақида "Рақамли иқтисодиёт нима? Рақамли иқтисодиётнинг вазифалари ва мақсадлари" ва "Рақамли иқтисодиёт моделлари" мавзуларида танишасиз.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2023 LWAB.

Рақамли иқтисодиёт ривожланишда давом этмоқда ва ҳаётнинг турли соҳаларига, жумладан бизнес, таълим, соғлиқни сақлаш, давлат бошқаруви ва бошқаларга сезиларли таъсир кўрсатмоқда. Рақамли иқтисодиётни ривожлантиришнинг асосий тенденциялари қаторига қуйидагилар киради:

Сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиш ва ривожлантириш, машиналарни ўрганиш, нарсалар Интернет ва блокчейннинг ўсиши. Маолумотлар ҳажмини ошириш ва ундан катта маълумотларни таҳлил қилиш асосида қарорлар қабул қилиш учун фойдаланиш. Бутун дунёдаги сотувчилар ва харидорларни боғлайдиган электрон тижорат ва рақамли платформаларнинг кенгайиши.

Булутли технологияларни ривожлантириш ва булутли ҳисоблаш соҳасида кўрсатилаётган хизматлар сонини кўпайтириш. Давлат бошқаруви ва давлат секторида рақамли технологиялардан фойдаланишни кенгайтириш. Бу ҳозир кузатилаётган рақамли иқтисодиётни ривожлантириш тенденцияларининг фақат бир қисми.

Рақамли иқтисодиётнинг ривожланиши билан рақамли технологиялардан фойдаланиш билан боғлиқ янги хавфлар ҳам юзага келади. Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш билан боғлиқ ҳолда юзага келиши мумкин бўлган асосий хавфлар қаторига қуйидагилар киради:

1. Киберхавфсизлик: Киберхавфсизлик таҳдидлари тобора кўпроқ маълумотларнинг рақамли шаклда сақланиши ва узатилиши билан жиддийлашмоқда. Хакерлар ва кибержиноятчилар махфий маълумотларга киришлари ва ундан ўз манфаати учун фойдаланишлари мумкин.
2. Махфийлик ҳуқуқларини бузиш: Катта ҳажмдаги маълумотларни тўплаш, сақлаш ва ишлатиш, агар бу маълумотлар нотўғри қўлларга тушиб қолса ёки нотўғри мақсадларда фойдаланилса, махфийлик ҳуқуқларининг бузилишига олиб келиши мумкин.
3. Ишни йўқотиш хавфи: Автоматлаштириш ва роботлар ва сунъий интеллектдан фойдаланиш

иктисодиётнинг айрим тармоқларида иш ўринларининг йўқолишига олиб келиши мумкин.

4. Ижтимоий тенгсизлик хавфи: рақамли тафовут рақамли технологиялардан фойдаланиш ва улардан фойдаланишдаги фарқлар туфайли юзага келиши мумкин.
5. Технология устидан назоратни йўқотиш хавфи: Технологияни бошқариш ва бошқариш қийин бўлиши мумкин, айниқса технология автоном тизимлар ёки роботларни яратишда фойдаланилганда.

Булар рақамли иктисодиётни ривожлантириш билан боғлиқ ҳолда юзага келиши мумкин бўлган асосий хавф-хатарлардан фақат бир нечтаси.

Рақамли иктисодиёт ялпи ички маҳсулотга сезиларли таъсир кўрсатади. Рақамли иктисодиёт ривожини билан кўплаб тармоқлар янада самарали ва маҳсулдор бўлиб бормоқда, бу эса ялпи ички маҳсулотнинг ўсишига олиб келади. Рақамли иктисодиётнинг ЯИМга таъсир қилиш усулларида баъзилари:

Ҳосилдорликни ошириш: жараённи автоматлаштириш ва сунъий интеллект каби рақамли технологиялардан фойдаланиш ишлаб чиқаришда самарадорлик ва самарадорликни ошириш имконини беради.

Экспортнинг ўсиши: Рақамли иктисодиёт турли мамлакатлардаги сотувчилар ва харидорларга бир-бири билан мулоқот қилиш имконини берувчи электрон тижорат ва рақамли платформаларнинг ривожланишига туртки бермоқда. Бу экспорт ҳажмининг ошишига олиб келиши мумкин.

Янги иш ўринларини яратиш: рақамли иктисодиётни ривожлантириш рақамли технологияларни ривожлантириш, ишлаб чиқариш ва уларга хизмат кўрсатиш билан боғлиқ соҳаларда янги иш ўринлари яратилишига олиб келиши мумкин.

Инвестициялар ўсиши: рақамли иктисодиёт рақамли технологияларни ривожлантириш ва улардан фойдаланиш билан боғлиқ турли соҳаларга инвестицияларни жалб қилиши мумкин.

Янги тармоқларни ривожлантириш: рақамли иктисодиёт электрон тижорат, булутли ҳисоблаш, киберхавфсизлик ва бошқалар каби янги тармоқларни ривожлантиришга ёрдам бериши мумкин.

Умуман олганда, рақамли иктисодиёт ялпи ички маҳсулотга ижобий таъсир кўрсатади ва иктисодий ўсишга ҳисса қўшиши мумкин.

Рақамли иктисодиёт дунёдаги энг тез ривожланаётган тармоқлардан бири бўлиб, у ҳар йили ўсишда давом этмоқда. Рақамли иктисодиётни ривожлантиришнинг энг муҳим тенденциялари куйидагилардан иборат:

1. Сунъий интеллект ва машинани ўрганиш. Сунъий интеллект ва машиналарни ўрганиш рақамли иктисодиётни ривожлантириш учун асос бўлди. Аксарият компаниялар аллақачон бизнес жараёнларини соддалаштириш ва самарадорликни ошириш учун ушбу технологиялардан фойдаланмоқда.
2. Катта маълумотлар. Катта маълумотлар рақамли иктисодиётдаги яна бир муҳим тенденциядир. Компаниялар истеъмолчиларнинг ҳатти-ҳаракатларини таҳлил қилиш, тенденцияларни башорат қилиш ва бизнес қарорларини қабул қилиш учун катта маълумотлардан фойдаланадилар.
3. Нарсалар интернетини. Нарсалар Интернетини (LOT) ривожланишда давом этмоқда, тобора кўпроқ қурилмалар Интернетга уланмоқда. Бу компанияларга ўз мижозлари ҳақида кўпроқ маълумот тўплаш ва ишлаб чиқариш жараёнларини оптималлаштириш имконини беради.
4. Криптовалюталар ва блокчейн. Криптовалюталар ва блокчейн ҳам рақамли иктисодиётнинг

муҳим тенденциялари ҳисобланади. Криптовалюталар хавфсиз ва шаффоф транзакцияларни амалга ошириш имконини беради, блокчейн эса маълумотлар хавфсизлигини яхшилаш ва бизнес жараёнларини соддалаштириш учун ишлатилиши мумкин.

5. Рақамли трансформация. Рақамли трансформация – бу компанияларга рақамли иқтисодиёт технологияларидан фойдаланган ҳолда янада мослашувчан ва самаралироқ бўлиш имконини берувчи жараёндир. Бу жараённи автоматлаштириш, булутга ўтиш ва рақамли маҳсулотларни яратишни ўз ичига олиши мумкин.

Умуман олганда, рақамли иқтисодиёт жадал суръатлар билан ривожланишда давом этмоқда ва бу тенденцияларга риоя қилмаган компаниялар рақобатчилар томонидан ортда қолиб кетиш хавфи бор.

Ҳа, рақамли банкинг ва BIG DATA ҳам рақамли иқтисодиётнинг муҳим жиҳатлари ҳисобланади.

Рақамли банкинг - бу банк соҳасида рақамли технологиялардан фойдаланиш. Бу миқозларга мобил иловалар, интернет-банкнинг ва бошқа рақамли каналлар орқали банк ҳисоб рақамлари билан операцияларни амалга ошириш имконини беради. Рақамли банкинг, шунингдек, жараёнларни соддалаштириш ва миқозларга хизмат кўрсатишни яхшилаш учун сунъий интеллект ва машинани ўрганишдан фойдаланишни ўз ичига олади.

Катта маълумотлар - бу таҳлил қилиш ва қарор қабул қилиш учун ишлатилиши мумкин бўлган катта ҳажмдаги маълумотлар. Маълумотлар муҳим рол ўйнайдиган рақамли иқтисодиётда BIG DATA тобора муҳим аҳамият касб этмоқда. Компаниялар катта маълумотлардан истеъмолчиларнинг ҳатти-ҳаракатларини таҳлил қилиш, тенденцияларни башорат қилиш ва бизнес қарорларини қабул қилиш учун фойдаланадилар. BIG DATA технологиялари ишлаб чиқариш жараёнларини оптималлаштириш ва маҳсулот ва хизматлар сифатини яхшилаш учун ҳам қўлланилади.

Албатта, электрон бизнес, ақлли қишлоқ хўжалиги ва сунъий интеллект рақамли иқтисодиётни ривожлантиришнинг муҳим йўналишлари ҳисобланади.

Электрон бизнес - бу бизнес операцияларини амалга ошириш учун рақамли технологиялардан фойдаланиш. У электрон тижорат (онлайн дўконлар, тўлов тизимлари), электрон маркетинг (онлайн реклама, ижтимоий тармоқлар), электрон логистика (таъминотни бошқариш, оғбор операциялари) ва бизнеснинг бошқа жиҳатларини ўз ичига олади. Электрон бизнес компанияларга савдо ҳажминини ошириш, бизнес жараёнларини соддалаштириш ва миқозлар билан ўзаро муносабатларни яхшилаш имконини беради.

Ақлли қишлоқ хўжалиги - қишлоқ хўжалигидаги жараёнларни оптималлаштириш учун рақамли технологиялардан фойдаланиш. У ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш учун сенсорлар, автоматлаштириш тизимлари, маълумотлар таҳлили ва бошқа технологиялардан фойдаланишни ўз ичига олади. Ақлли деҳқончилик ҳосилдорликни ошириш, ишлаб чиқариш таннархини камайтириш ва маҳсулот сифатини яхшилаш имконини беради.

Рақамли технологиялар ва маълумотлардан фойдаланишда фарқ қилувчи рақамли иқтисодиётнинг бир нечта моделлари мавжуд.

Моделлардан бири “платформа иқтисодиёти” модели бўлиб, у турли бозор иштирокчиларини бирлаштирувчи рақамли платформалар яратишга асосланган. Масалан, Airbab ёки Uber каби платформалар одамларга рақамли технологиялар орқали бошқа одамларга хизмат кўрсатиш имконини беради. Ушбу модел, шунингдек, кўплаб фойдаланувчи маълумотларини тўплаш ва хизматларни яхшилаш учун фойдаланиш имконини беради.

Яна бир модел – “рақамли трансформация” модели бўлиб, у бизнес жараёнларини оптималлаштириш ва янги маҳсулот ва хизматларни яратиш учун рақамли технологиялардан

фойдаланишни назарда тутуди. Ушбу модел қарор қабул қилиш учун маълумотлар таҳлили ва машинани ўрганишдан фойдаланишни ҳам ўз ичига олиши мумкин.

Учинчи модел – “рақамли ҳукумат” модели бўлиб, у давлат хизматлари сифатини ошириш ва фуқароларнинг давлат билан ўзаро ҳамкорлигини соддалаштириш учун рақамли технологиялардан фойдаланишни назарда тутуди.

Масалан, бу электрон овоз бериш ёки ҳужжатларни олиш учун электрон хизматлардан фойдаланиш бўлиши мумкин.

Ушбу моделларнинг ҳар бири ўзининг афзалликлари ва камчиликларига эга ва моделни танлаш компания ёки давлатнинг ўзига хос ҳолати ва вазифаларига боғлиқ.

Рақамли иқтисодиёт - бу рақамли технологиялар ва хизматлар товарлар ва хизматларни яратиш, тарқатиш ва истеъмол қилишда асосий роль ўйнайдиган иқтисодиёт. У бизнес жараёнларини автоматлаштириш, маҳсулот ва хизматлар сифатини ошириш, янги бизнес моделларини яратиш учун ахборот-коммуникация технологияларидан (АКТ) фойдаланишни ўз ичига олади.

Рақамли иқтисодиёт шакллари турли хил онлайн хизматларни ўз ичига олиши мумкин, масалан, электрон тижорат, онлайн-банкнинг, онлайн таълим, онлайн ўйин-кулги ва бошқалар. Ушбу хизматлар ҳам корхоналар, ҳам жисмоний шахслар учун мавжуд бўлиши мумкин.

Рақамли иқтисодиёт усуллари булутли ҳисоблаш, катта маълумотлар, нарсалар интернетини, машиналарни ўрганиш ва сунъий интеллект каби турли хил технологиялардан фойдаланишни ўз ичига олади. Бундан ташқари, рақамли иқтисодиёт маҳсулот ва хизматларни яхшилаш учун маълумотларни таҳлил қилиш усуллари ва маркетинг стратегияларидан фойдаланади.

Рақамли иқтисодиёт ўсиш ва ривожланиш учун улкан салоҳиятга эга, чунки у компаниялар ва ҳукуматларга самарадорлик ва маҳсулдорликни ошириш учун янги технологиялардан фойдаланиш имконини беради. Шу билан бирга, у киберхавфсизлик ва маълумотлар махфийлиги билан боғлиқ муаммолар каби муайян қийинчиликлар ва хавфларни ҳам келтириб чиқаради.

Нихоят, рақамли иқтисодиёт иш жойларига таҳдидларга олиб келиши мумкин, чунки автоматлаштириш ва роботлаштириш инсон меҳнатини алмаштириши мумкин. Бу ишсизлик ва даромадлар тенгсизлиги каби ижтимоий ва иқтисодий муаммоларни келтириб чиқариши мумкин.

АДАБИЁТЛАР:

1. <https://www.texnoman.uz/post/Что такое - цифровая экономика>.
2. <https://hozir.org/Понятие цифровой экономики>.
3. <https://kun.uz/uz/news/2020/07/06/Основные тенденции развития цифровой экономики>.
4. Абдуллаев О.М, Фаттохов А.А, А.Ахмедов –Рақамли иқтисодиёт – Ўқув қўлланма, 2020
5. Р. Аюпов, Г.Р. Болтабоева. Рақамли иқтисодиёт асослари - Дарслик. Т.: ТМИ, 2020
6. С.С.Ғуломов,Ш.Мустафақулов,“Учинчи Уйғониш даври том маҳнодаги Рақамли Ренессанс демакдир” мақоласи “Янги Ўзбекистон” газетаси 2022 йил 11 март сони